

THEOHARIS STAVRIDES, *The Sultan of the Vezirs: The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Paşa Angelović (1453-1474)*, Brill-Leiden-Boston-Köln, 2001. 449 sayfa.

Son 50 yıldır Osmanlı tarihi araştırmaları çok önemli aşamalar kaydetti. Artık Osmanlı tarihi sadece siyasi olayları ile değil, sosyal, ekonomik ve kültürel bakımdan da çok daha iyi biliniyor. Bununla birlikte Osmanlı tarih yazıcılığında prosopografik araştırmalar çok ihmal edilmiş bir çalışma alanı olarak göze çarpıyor. Halbuki Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihinin sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için olaylara yön veren tarihi şahsiyetler hakkında daha kapsamlı bilimsel çalışmalar yapılması ve onların tarihi olayların yön değiştirmesindeki rollerinin daha sağlıklı bir şekilde ortaya konulması elzemdir. Ne var ki, Osmanlı tarih araştırmaları biyografik eserlerin niteliği ve niceliği bakımından henüz emekleme aşamasındadır. Henüz Osmanlı padişahlarının bile biyografilerinin ilmi tenkit süzgecinden geçirilmek suretiyle yapılamaması ve yapılan çalışmaların da ansiklopedi maddesi sınırlarını aşamaması bir gerçektir ve kanaatimce düşündürücüdür. Osmanlı Padişahları içerisinde Fatih Sultan Mehmed gibi çok önemli bir padişah hakkında bile Franz Babinger ve Halil İnalçık'ın öncü çalışmaları dışında kapsamlı bir çalışma yapılamamış olması da ayrıca düşündürücüdür. Fatih Sultan Mehmed ve Kanuni Sultan Süleyman dışındaki sultanların hayatları hakkında bilinmeyenlerin de tahminlerden fazla olduğunu son zamanlarda yapılan bazı bilimsel araştırmalar ortaya koymaktadır. Tarafımızdan yapılan Padişah biyografileri hakkında ansiklopedik bir çalışmada da gördük ki, padişah biyografileri olarak hazırlanan mevcut çalışmalar çelişi ve yanlışlıklarla doludur.

Öte yandan Osmanlı tarihinde çok önemli bir yer tutan ve özellikle XVII. yüzyıldan itibaren padişah derecesinde ve belki de daha fazla iktidar kazanan veziriazamlar hakkında yapılan bilimsel çalışmalar çok daha azdır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Çandarlı Vezir Ailesi ile İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın "Son Sadrazamlar" hakkında yaptığı çalışmalar ne yazık ki benzer çalışmaların yapılmasına yeterince öncü olamamıştır. Vezirler dışındaki devlet adamları ise bir çok padişahın dönemi için hâlâ muamma olma özelliğini korumaktadır. Hedda Reindl'in "Männer um Bayezid" adıyla II. Bayezid döneminin devlet adamlarıyla ilgili olarak yaptığı prosopografik alandaki belki de tek modern tarih çalışması, yine yeni araştırmalara öncü olmayı beklemektedir.

İşte bu itibarla, Theoharis Stavrides'in *The Sultan of Vezirs* (Vezirlerin Sultanı) adlı çalışması örnek bir biyografik eser olarak Osmanlı tarihçileri için çok büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda yazarın doktora tezi olan bu çalışma, bilimselliği, kullandığı arşiv ve ilk el kaynakları ile dikkat çekmektedir. Eserin, Osmanlı tarihinde bir vezir ve dönemi hakkında yapılan bilimsel çalışmaların başında sayılması için pek çok neden vardır. Öncelikle yazar, Mahmud Paşa'yı menşeyinden başlayarak ölümüne kadar Osmanlı tarihine katkısı bakımından analiz etmekte, kendisi için yazılan menkıbevi eserleri de bilimsel bir yaklaşımla ele almaktadır. Özellikle Fatih Sultan Mehmed'in kul kökenli veziriazamları göreve tayin etme geleneği bakımından Mahmud Paşa'nın araştırma konusu seçilmesi, bize üzerinde durulması gereken bir noktadır. Bilindiği gibi Fatih devrinde iki dönem 20 yılı aşkın bir süre veziriazamlık yapan Mahmud Paşa, dönemin yoğun fetih siyasetinde oynadığı rol bakımından araştırılmaya değer bir şahsiyettir. Ayrıca o, Stavrides'in de işaret ettiği gibi, veziriazamlığı sırasında yabancı devletlerle Osmanlı Devleti arasındaki diplomatik ilişkilerin şekillenmesinde önemli rol sahibidir. Sanat ve mimari alanda abideli eserlerin vücuda getirilmesindeki katkıları, sanatçıları himaye etmesi, dönemin bütün ve-

zirlerinden daha fazla vakıf ve hayır eseri bırakması, aynı zamanda kendisinin de divan sahibi bir âlim, kendi deyimiyile "*sahibü's-seyf ve'l-kalem*" olması onu öncelikle araştırılmaya layık bir şahsiyet yapmaktadır. Bu özelliği onun hakkında biyografik çalışma yapmanın zorluklarını da ortaya koymaktadır.

İşte bu yüzden eserin içeriğine geçmeden önce değerli tarihçi Theoharis Stavrides'i kullandığı zengin arşiv malzemesi dolayısıyla kutlamak gerekmektedir. Bu yönüyle yazar, biz Osmanlı tarihçilerine mukayeseli arşiv çalışmasının Osmanlı sultan ve devlet adamlarının yaşamlarının aydınlatılmasında ne kadar önemli olduğunu açıkça göstermiştir. Gerçekten de eserde Osmanlı arşivi ve kronikleri yanında Venedik, Dubrovnik ve diğer batı ülkelerinin arşivleri de yoğun olarak kullanılmıştır. Bu sayede ortaya çok güzel ve bilimsel açıdan doyurucu bir monografi çıkmıştır. Şurası akılda tutulmalıdır ki, Osmanlı İmparatorluğu ve onun başındaki başta Sultan ve diğer devlet adamları dış dünyaya açık ve ilişki içerisinde olan kişilerdir. Bu bakımdan Osmanlı tarihinde prosopografik alandaki çalışmaların artması ve bilimsel olması çok değişik arşiv ve ülkelerde araştırma yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yönüyle elimizdeki eser, mükemmel bir örnek teşkil etmektedir.

Eser 4 ana kısımdan ve 10 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm giriş olarak düşünülmüştür. Burada önce Osmanlı Hakimiyet Anlayışı ve bu çerçevede İslam devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nda vezirlik makamının yeri ve önemi değerlendirilmiştir. Yazar bu kısımda özellikle Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerinin tespiti konusunda önemli bilimsel katkılar yapmakta ve Osmanlı tarih yazarlarının yanlışlarına işaret etmektedir. Bu bakımdan giriş bölümü malumun ilanı olarak görülmemeli, mutlaka Fatih Sultan Mehmed ve dönemi araştırmacıları tarafından dikkatle değerlendirilmelidir.

İkinci kısım üç alt bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Mahmud Paşa'nın Menşei ve Hayatını konu almaktadır. Burada, Mahmud Paşa'nın doğum yeri, ailesi, kardeşi Michael Angelović ve son olarak da evlilikleri ve çocukları incelenmektedir. Burada vezir ve ailesi hakkında, yazarın orijinal Bizans, Venedik, İtalyan, Sırp ve Dubrovnik arşiv belgelerini kullanması sayesinde çok önemli yeni bilgilere ulaşılmış, Mahmud Paşa hakkında Osmanlı kroniklerinin verdikleri çelişkili bilgiler ciddi bir analize tutulmuştur. Theoharis'in tespitleri şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde paşanın çocuk yaşta, bir Sırp şehri olan Novo Brdo yakınlarında devşirildiğini (s.73) ortaya koymaktadır. Bu itibarla yazar onun Kosovalı, Hırvat, Alacahisarlı olduğuna dair ileri sürülen görüşlerin yanlışını göstermektedir. Babası Sırbistan'da yaşayan Mihail adlı bir kişidir. İlginçtir ki, ağabeyi Michael Angelović 1457 yılında Sırp Voyvodasıdır ve kardeşi ile Sırp kralını temsilen müzakerelere oturmuştur (s.94). Bu bilgilerle, yazar Osmanlı tarih araştırmalarında kroniklere mukayeseli yaklaşmanın önemini bir kez daha kanıtlamaktadır. Bu kısmın ikinci bölümü Mahmud Paşa'nın Veziriazamlığa yükselişini ele almaktadır. Burada yazar, kronolojiye sadık kalarak Mahmud Paşa'nın kariyerini vermekte ve özellikle de komuta ettiği veya bulunduğu seferler üzerinde detaylı bir şekilde durmaktadır. Daha sonraki bölümde ise Mahmud Paşa'nın gözden düşüşü ve idamıyla sona eren yıllar ele alınmaktadır.

Eserin Üçüncü kısmı "Fetih", "Diplomasi", "Vakıfları ve Yaptırdığı Mimari Eserler" ile diğer kültür ve sanat faaliyetlerine yaptığı hizmet ve destekleri incelemektedir. Bu bakımdan bu kısım, yazarın girişinde de ifade ettiği gibi önceki kısmın ayrıntılı hâle getirilmiş bir eki gibi düşünülmelidir. Yazarın amacı Mahmud Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişine yaptığı askeri, siyasi, politik, sanatsal ve kültürel katkıyı vurgulamaktır. Kanaatimce bu kısımda dikkatle okunması gereken bölümlerin başında Mahmud Paşa'nın diplomasi faaliyetleri çerçevesinde Ragusa ve Venedik ile ilişkileri gelmektedir. Yazar, bu bölümü yazarken Venedik ve Ragusa senato arşivlerini kullanmakta, yeni bulunan ve çoğu Osmanlı tarihçisinin dikkatinden kaçan La-

ünce ve Sırpça eserlere yer vermektedir. Mahmud Paşa'nın vakıfları (s. 260 vd.) ve divanı ise ülkemizde yapılan yayınlar sayesinde iyi bilinmekle beraber, yazar tarafından daha iyi bir tasnif ve düzen içerisinde sunulmaktadır.

Eserin dördüncü kısmı Mahmud Paşa'nın idamı ve idamına sebep olan olaylar ve nedenlerini değerlendirmektedir. (s.329-56) Bu konuyu ele alırken yazar, Osmanlı ve İtalyan kaynaklarına dayanmakta ve bir kez daha yerli kaynak ve kroniklerin idama sebep olan olaylardaki esrar perdesini kaldırmaya yeterli olmadığını göstermektedir. Mesela Mahmud Paşa ile Şehzade Mustafa arasındaki anlaşmazlığa dair İtalyan arşiv belgelerinin sunduğu zengin malzeme ilk kez okuyuculara sunulmaktadır (s.345). Onuncu ve son bölümde ise yazar, öncelikle Mahmud Paşa'nın vezir olarak başarılarını ve entelektüel birikimini incelemekte, daha sonra da ölümü sonrasında gelişen olayları ve menkıbelerini değerlendirmektedir.

Eser, sonuç ve ekler kısmı ile sona ermektedir. Ekler kısmında özellikle Ek-1 Fatih Sultan Mehmed'e suikast düzenlenmesi konusunda Venedik Cumhuriyeti'nin yaptığı faaliyetleri konu alan orijinal Venedik belgeleriyle dikkat çekmektedir. Kısaca, elimizdeki kitap kullandığı orijinal kaynaklar ve metoduyla Osmanlı tarihçilerine bir model olacak özelliktedir. Aynı zamanda sanat tarihi ve din tarihçileri için de önemli bir başvuru kaynağı olması gereken tüz bir incelemedir.

KEMAL ÇİÇEK

